

ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ РОЗРЯДІВ ІМЕННИКІВ У ВУЗІВСЬКОМУ КУРСІ МОРФОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУБСТАНТИВІВ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ ОСОБИ)

Лексико-граматичні розряди іменників викликають інтерес не тільки в плані теоретичному, вони становлять одну з цікавих проблем сучасної вузівської методики. Особливо привертають увагу субстантиви із значенням особи, адже їх статус та відношення до лексико-граматичних розрядів іменників визначається в підручниках з морфології неоднозначно. Не викликає сумніву той факт, що субстантиви із значенням особи виділяються серед іменників, що відносяться до назв істот. Категорія особи існує у мові з найдавніших часів. Ще О.О.Потебня казав про те, що вже первісний іменник він – це ім'я діючої особи. Розвиток категорії істот із категорії особи підтверджується дослідженнями О.А. Шахматова, В.В. Виноградова, в українській мові – І.К. Білодіда. Так, І.К. Білодід пише, що «історично категорія істот і неістот розвинулася з категорії персональності-інперсональності, за якою розрізнялися і протиставлялися назви осіб чоловічої статі і всі інші назви істот, речей, явищ, абстрактних понять»/Білодід 1969, 62/.

Згідно з однією з найпоширеніших точок зору, субстантиви із значенням особи відносяться до лексико-граматичних розрядів іменників/Виноградов/ і стоять в одному ряду із такими розрядами, як власні та загальні назви, збірні, речовинні, назви істот і неістот, конкретні і абстрактні. Але співвідношення лексико-граматичних розрядів і категорії особи не однакове. Особові іменники входять до складу назв істот, є часткою цього розряду. Крім того, вони не мають відношення до морфологічних категорій роду, числа і відмінка, тобто не мають властивостей граматикалізації, яку визначають як відношення лексем до регулярних морфологічних категорій /Колесников/. Такі ж ознаки відмічає академік І.К. Білодід: «Деякі афіксальні відмінності мій назвами осіб та іншими іменниками, що інколи розглядаються в курсах граматики, парадигматичними особливостями не характеризуються, тому вони цілком належать до сфери словотворення»/Білодід 1969,62/.

Поняттям категорії особи користуються в лексикології для створення теорії семантичного поля /Скаб/, розробляються семантичні класифікації особових іменників /Білоусова 1981, Савельєва 1971/.

В дериватології особові іменники відносять до словотворчих категорій /Диганенко/. Але таке дублювання лінгвістичних термінів /морфологічна категорія, частина мови як категорія, словотворча категорія/ методично не виправдане.

В сучасних граматиках української та російської мови статус іменників із значенням особи зовсім не визначений /Вихованець, Городенська, Грищенко 1982; Шанський 1961/, не визначений він і в курсі "Сучасна українська мова. Морфологія" під ред. академіка І.К.Білодіда,

який пише лише про афіксальні відмінності між назвами осіб та іншими іменниками.

Подібний стан щодо вирішення проблеми статусу іменників із значенням особи в мовознавстві дозволяє припустити, що їх можна вважати словотворчим розрядом, адже якраз словотворчі ознаки в них відзначаються найбільш виразно. Так, особові іменники /похідні/ створюють корелятивні пари типу студент – студентка, раб – раба, де відношення суто словотворчі. Кореляція в останньому прикладі досить влучно названа О.С. Кубряковою граматикоподібною деривацією. Субстантиви із значенням особи здатні брати участь у процесі деривації і виступають як активні твірні основи для іменників, прикметників, дієслів, прислівників.